

ВИТОКИ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ НОРМ І СУДОВОГО ЕТИКЕТУ

Однією з актуальних проблем сучасної правової системи в Україні є стан судової влади. Незадовільна дієвість і низький авторитет правосуддя стали об'єктом активного обговорення в широких колах громадськості та низки реформаторських кроків держави в цій системі. У законопроекті *«Про забезпечення права на справедливий суд»* говориться, що судова реформа *«повинна забезпечити ефективний захист прав і свобод громадян, інтересів юридичних осіб у судовому порядку, практичну реалізацію права на справедливий суд»*. Закон набрав чинності 29 березня 2015 р.

Судовою реформою передбачається декілька напрямків діяльності: зміна законодавства про статус суддів, внесення змін до процесуального законодавства, реформування судоустрою. Стратегічним напрямком змін, що плануються, є орієнтація на європейські стандарти. Проте ми схилиємося до думки, що слід враховувати й національні надбання та особливості розвитку правової системи, викорінюючи недоліки, зважати на власний менталітет і на історичний досвід.

Важливою складовою судової системи є судочинство, яке виразно демонструє рівень панування права в державі. Судочинство в процесі відправлення правосуддя спирається на два основних компонента: законодавча база і процесуальна форма. Розгляд справи у суді набуває чинності, якщо були дотримані усі процесуальні процедури та етикетні форми, адже запроваджена послідовність дій і форма їх виконання виступають такою умовою, за якої можливе повне та забезпеченістю результату судового розгляду здійснення прав громадян.

У межах судового розгляду роль правил і норм, що утворюють порядок судового процесу має визначатися як формоутворююча засада реалізації свобод і прав громадян на відстоювання своїх

інтересів. Процесуальна форма та судовий етикет виконують організаційну та конститутивну роль у судочинстві, завдяки чому воно у повному обсязі здійснює свої завдання.

Судовий етикет є невід'ємною складовою розгляду справи у суді. Він оформлює судове засідання, надає йому характеру дієвості, суворості, дисципліни, відповідальності, сприяє реалізації принципу дотримання належної судової процедури. Судовий етикет задовольняє потреби суспільства і держави в упорядкуванні діяльності структурних елементів судової влади та їх належному функціонуванні, тому значення етикету в сучасному судочинстві не викликає сумнівів.

Проте, ані у судовій практиці, ані у наукових дослідженнях цьому питанню не приділяється достатньої уваги, хоча тема набуває значущості у просторі завдань відновлення громадського авторитету судової влади і розбудови правової держави.

На першому етапі судових реформ серед інших заходів передбачається внесення змін до процесуального кодексу, які повинні забезпечити доступність і відкритість суду, спростити деякі правила судочинства. В контексті означеної спрямованості такого реформування вважаємо плідним обернутися до витоків судового процесу, до історичних умов його формування, до розвитку етикетних форм здійснення судочинства, усвідомлюючи суть і значення цих феноменів.

Вищим органом судової влади в общинах за часів Київської Русі були народні збори, що називались копою чи громадою, які під час здійснення процесу своєї діяльності керувалися звичаєм як сукупністю правил, що склалися здавна і набули сталих змістовних форм завдяки багаторазовому повторенню. Звичай можна вважати найдавнішим джерелом судового етикету, адже його основу склали загальноприйняті, поширені правила і способи регулювання відносин, що повторювались у межах певної спільноти.

За звичаєм встановлювалося постійне місце судової діяльності зборів, порядок дослідження і вирішення справ, порядок і зміст судового діловодства. За звичаєм у кожній справі кількість «копних суддів» доходила до 100, іноді до 150 осіб. Звичай, коли у судовому розгляді беруть участь багато людей, довго зберігатиметься у судовому процесі на території українських земель. До появи писемних правових документів саме звичаї регулювали правові відносини в общинах.

Подробиці правового звичаю нам мало відомі, проте існування обрядів і ритуалів судочинства та їх надзвичайна вагомість безсумнівні, вони мали символічне, зображувально-знаменне значення, були драматичним відбиттям тогочасних уявлень про справедливість.

З розвитком феодальних відносин, формуванням централізованої держави з'являється княжий суд, який здійснюється у певній мірі за новими звичаями, санкціонованими княжою владою. З матеріалів документів того часу складається картина суду, що надає уявлення про зміст і сутність зовнішніх правил проведення судочинства у Київській Русі. «Руська Правда», зокрема, свідчить, що жодний юридичний акт не чинився інакше, як у присутності великої кількості «людей». Публічність дій суду, присутність людей стає органічним елементом судоустрою і судочинства того часу [1, с. 167]. Іноді, як наприклад бачимо з договору Смоленського князя, сторони безпосередньо звертаються до «добрих мужів» і їх рішення роблять для себе обов'язковим, як було б для них обов'язковим рішення публічного суду [1, с. 168]. Наговп не лякає і суддів. Присутність значної кількості людей стає правилом проведення суду. Разом із тим, багатолюдність судового розгляду вимагала і певної обрядовості, адже результат розгляду часто залежав від впливу, який справляли на суддів люди. Обрядовість проведення розгляду мала впливати і на суспільну правову свідомість, створювати громадську думку щодо скоеного злочину, а також щодо значущості самого суду.

Історичні джерела: княжі та церковні статuti, «Руська Правда» у різних редакціях, Номоканони тощо вказують на те, що судовий розгляд справи вирізняли організована послідовність дій, обрядовість, тобто підпорядкування правилам і ритуалам. Окремі формальні правила існували для організації судової влади на місцях, для народних зборів, для місця проведення суду, стосовно кількості суддів, щодо формальних вимог до доказів, які були вагомими під час винесення судом вироку, до свідків, до промов, до приведення вироку у виконання. Інакше кажучи, чинність суду підтримувалася правилами, які за сучасними уявленнями можна віднести до етикетних.

Показовими в цьому контексті є способи доведення вини чи невинності підсудного. Як самостійний чи додатковий спосіб доведення використовувалися формальні докази: випробування, жереб, присяга тощо у певній послідовності: від більш сильних у справах більшої цінності («залізо») до менш сильних («вода»). Останнє місце належало присязі. Судді відсилали до заліза, до води, на роту, до жереба, бо це право було кращим у їх очах – саме так визначити справедливість.

У цілому судочинство доби Київської Русі, рух якого був забезпечений здебільшого звичаєм, мав ритуальний характер. На це вказують такі визначні його риси, як публічність, усність, надзвичайна простота, крайній формалізм. Значущість і впливовість форми судових дій виявилася у формальному ставленні до судових доказів, у безумовній до них довірі, якщо була виконана форма:

обов'язкове вимовляння сторонами відомих формул, у таких формальних діях сторін, як заповідь на торгу, клятва свідків тощо. Ритуальна форма рятувала судочинство від хаотичності, надавала сторонам певної гарантії справедливості, а судові – дієвої форми.

1. *Дювернуа Н.* Источники права и суд в Древней Руси: Опыт по истории русского гражданського права / Н.Дювернуа. – М.: Университет. тип., 1869. – 413 с.

2. Еволюція стосу юриста в Україні (історичний та соціально-психологічний нарис) / В.О.Лозовой, В.О.Рум'янцев, Л.В.Апучина та ін.; за ред. В.О.Лозового та В.О.Рум'янцева. – Харків: Право, 2011. – 264 с.

3. *Самоквасов Д.Я.* Древнее русское право: лекции 1902-03 академического года Д.Я.Самоквасова / Д.Я.Самоквасов. – М.: Университет. тип., 1903. – 378 с.

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ
НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ:
ІСТОРІЯ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник матеріалів
III Всеукраїнської науково-практичної конференції
У двох частинах
Частина 1

(Суми, 17 квітня 2015 року)

Суми
2015

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Власенко В. М. (Суми), канд. іст. наук;
Дегтярьов С. І. (Суми), канд. іст. наук;
Король С. М. (Суми), канд. політ. наук;
Куліш А. М. (Суми), д-р юрид. наук;
Лобко Н. В. (Суми), канд. іст. наук;
Нестеренко В. А. (Суми), канд. іст. наук;
Піскун В. М. (Київ), д-р іст. наук;
Рамач Я. (Нові Сад, Сербія), д-р іст. наук;
Семенов В. М. (Суми), канд. наук з держ. упр.;
Теліженко Л. В. (Суми), д-р філософ. наук.

Видання рекомендоване до друку рішенням вченої ради
юридичного факультету Сумського державного університету
(протокол № 8 від 02.04.2015 р.)

**Суспільно-політичні процеси на українських землях: історія,
проблеми, перспективи** : зб. матер. III Всеукр. наук.-практ. конф. : у 2 част.
(Суми, 17 квітня 2015 р.) / ред. колегія : В. М. Власенко, С. І. Дегтярьов,
С. М. Король та ін. — Суми : Сумський державний університет, 2015. — Ч. 1. — 116 с.

До збірника увійшли наукові статті та повідомлення викладачів,
студентів, учених та аспірантів ВНЗ і наукових установ, виголошені в рамках
III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільно-політичні
процеси на українських землях: історія, проблеми, перспективи»
(Посвідчення УкрІНТЕІ № 758 від 12 грудня 2014 р.), присвяченої
актуальним питанням суспільно-гуманітарних наук.

ДОСЛІДЖЕННЯ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

ВЛАСЕНКО В.М.

ВІЗИТ КОСТЯ МАЦІЄВИЧА ДО БОЛГАРІЇ НАВЕСНІ 1921 р.

Діяльність Костя Мацієвича (1873-1942) на посадах міністра закордонних справ УНР (1919) та голови Надзвичайної дипломатичної місії (НДМ) УНР в Румунії (1919-1923) вже знайшла своє висвітлення в історичній літературі [1-4], проте окремі епізоди його роботи на дипломатичній ниві залишилися поза увагою дослідників. Серед них – візит у березні 1921 р. до Болгарії в якості тимчасово виконуючого обов'язки голови (керуючого) Українського посольства в цій країні. Саме тому автор ставить собі за мету охарактеризувати мету, завдання і наслідки цього візиту.

Першою дипломатичною установою України на Балканах було Українське посольство в Болгарії, Спочатку його очолював Олександр Шульгин [5], потім – Федір Шульга та Василь Драгомирецький. Одразу після від'їзду О.Шульгина з Софії за дорученням уряду УНР цим дипломатичним представництвом опікувався Посол України в Туреччині Олександр Лотоцький [6, арк. 4; 7, с. 118]. Співробітниками представництва були Іоанікій Додул, Микола Лаврик, Юліан Налісник, Петро Сікора, Дмитро Шелудько, по військовому найму – Юліан Вільчинський, військовим агентом (аташе) – генерал Борис Бобровський [8, с. 252-259; 9, с. 206-207]. Планувалося відкрити генеральне консульство в Софії та віце-консульство у Варні, проте через брак коштів справа не була реалізована. Рішення про ліквідацію посольства було прийнято у листопаді 1920 р., тоді ж керуючим справами дипломатичного представництва України в Болгарії призначили голову Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Румунії професора Костя Мацієвича [10, арк. 51]. На початку березня 1921 р. він прибув до цієї балканської країни, а 10 березня вручив вірчі грамоти Прем'єр-Міністру Болгарії Александру Стамболійському. Обов'язки дипломатичного агента в Болгарії на той час виконував В. Драгомирецький [10, арк. 113-114]. На початку 1920-х рр. усі співробітники Посольства України в Болгарії, крім Д.Шелудька, реемігрували до інших країн Європи.

На початку 1920-х рр. Болгарія прийняла близько 30 тис. емігрантів з Росії й України. На той час влада країни не виокремлювали українців із російського емігрантського загалу. Українським аспектом російської еміграції в Болгарії не дуже переймалися як міжнародні організації, так і уряд Болгарії, применшити його значимість

*Робота здійснена в рамках виконання фундаментального дослідження №0115U000677 «Історичний розвиток порубіжжя Північно-Східної України як засіб конструювання загальнонаціональної моделі історичної пам'яті».

ЗМІСТ

ДОСЛІДЖЕННЯ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

<i>Власенко В.М.</i> (Суми) Візит Костя Мацієвича до Болгарії навесні 1921 р.	3
<i>Degtyarev S.I.</i> (Sunny) Incorporation of administration model of Left Bank Ukraine in the bureaucratic system of the Russian Empire in the late 18th century	8
<i>Зякун А.І.</i> (Суми) Соціальні заходи органів місцевого самоврядування Запорізького краю в 1917 р.	10
<i>Король В.М.</i> (Суми) Система трудових резервів у відбудовчий період: матеріально-побутове забезпечення і дозвілля учнів (1943-1950 рр.)	13
<i>Кудояр І.О.</i> (Суми) Розвиток борошномельної промисловості на північно-східних українських землях у другій половині XVII – на початку XIX ст.	15
<i>Ляпченко А.С.</i> (Харків) Селянські промисли з обробки мінеральних речовин на Харківщині в роки непу	17
<i>Лобко Н.В.</i> (Суми) Книги реєстрації актів цивільного стану як джерело генеалогічної інформації	19
<i>Муляр В.І.</i> (Житомир) Петро Могила в українській історії	21
<i>Рамач Я.</i> (Нові Сад, Сербія) Рукописні народні хроніки русинів Південної Угорщини	24
<i>Шологон Л.І.</i> (Коломия) Народовські періодичні видання Галичини 60-х рр. XIX ст. як джерело з історії національно-культурного руху українців краю	28
<i>Якімова А.М.</i> (Софія, Болгарія) Діяльність Українського гуртка імені Драгоманова в Болгарії	31

ІСТОРИКО-ПОЛІТИЧНІ СТУДІЇ

<i>Василієвич Д.</i> (Белград, Сербія) Реалізація комунікативних стратегій в українській передвиборчій рекламі	35
<i>Мельничук І.А.</i> (Житомир) Специфіка впливу столичного міста на становлення і розвиток української політичної та інтелектуальної еліти	39
<i>Нестеренко В.А.</i> (Суми) Погляди вищих урядовців Німеччини щодо окупаційної політики на території СРСР	43
<i>Радионова Л.А.</i> (Харьков) Политическая элита: нарастание иррациональности	45
<i>Романуха О.М.</i> (Кривий Ріг) Делімітація українсько-російського кордону	47
<i>Чаплінська Т.М.</i> (Миколаїв) До питання партійної діяльності М.І.Міхновського на початку XX ст.	50

ПРАВО ТА ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ПОГЛЯД

<i>Бабкова Н.В.</i> (Харків) Генеральний бунчужний як представник державної служби Гетьманщини середини XVII – XVIII ст.	53
<i>Власенко В.М., Сапсай О.В.</i> (Суми) Склад і структура Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Румунії	56
<i>Дегтярьов С.І., Круглов Є.В.</i> (Суми) З історії інституту станових приставів на північно-східних українських землях	64
<i>Коваль В.О.</i> (Дніпропетровськ) Історія становлення прокуратури в Україні	68
<i>Патлячук О.В.</i> (Одеса) Злочини проти суверенітету держави та особи монарха в литовсько-руському праві XIV – початку XVI ст.	70
<i>Ценко М.Б.</i> (Харків) Витоки процесуальних норм і судового етикету	73
<i>Шульженко І.В.</i> (Кривий Ріг) До історії правового регулювання праці жінок	76

УКРАЇНЬКА КУЛЬТУРА: МИНУЛЕ І СЬОГОДЕННЯ

<i>Березовська Т.В.</i> (Миколаїв) Чи потрібна сьогодні культурно обдарована особистість	79
<i>Власенко В.М., Хілько Ю.М.</i> (Суми) Святкування Дня Незалежності міжвоєнною українською еміграцією в Румунії	81
<i>Кіндрачук Н.М.</i> (Івано-Франківськ) Культурно-освітні заклади як складова соціально-культурного життя українського села протягом першої половини 60-х рр. XX ст.: загальна характеристика і національні особливості	88
<i>Лобко К.А., Лобко Н.В.</i> (Суми) Діяльність Івана Івановича Ляпченка	91
<i>Мирошниченко О.В.</i> (Харьков) Проблемные аспекты развития импровизации в современном танце на территории Украины	94
<i>Полухтович Т.Г.</i> (Луцьк) Розвиток української культури крізь призму національної ідентичності	97
<i>Теліженко Л.В., Чернишова А.В.</i> (Суми) Тематика родинно-побутових пісень Слобожанщини XVII-XIX ст. (на прикладі Великописарівського району)	100
<i>Теліженко Л.В., Яненко Є.С.</i> (Суми) Мікромініатора на Сумщині	105

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

111

Наукове видання

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ
НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ:
ІСТОРІЯ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник матеріалів
III Всеукраїнської науково-практичної конференції
У двох частинах
Частина 1

(Суми, 17 квітня 2015 року)

Редактори: В. М. Власенко, С. І. Дегтярьов, В. А. Нестеренко

Оригінал-макет підготував В. М. Король
(кафедра теорії та історії держави і права СумДУ)

Редколегія не несе відповідальності за точність наведених фактів, цитат,
економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей.
Точка зору редколегії не завжди збігається з точкою зору автора.

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 6,74. Обл.-вид. арк. 8,49. Тираж 120 пр. Зам. № 420

Видавець і виготовлювач
Сумський державний університет,
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3062 від 17.12.2007.